
Икономическа ефективност и капиталоемкост при плододаващите трайни насаждения в планинските райони на страната

Докторант ВАЛЕНТИНА ВАЛЕРИЕВА-НЕЧОВА

Институт по планинско животновъдство и земеделие – Троян

E-mail: valentina_1617@abv.bg

Статията отразява проблемите при отглеждането на ягода, малина, къпина и слива в планинските райони на страната и перспективите за тяхното развитие. Изследвани са стопанства с различен статут и капиталови възможности, прилагащи четири различни технологии на отглеждане. От проучването става ясно, че проблемите с решаващо значение за бъдещото развитие на плодотърпението в страната са свързани с капиталоемкост, трудоемкост, рисковия характер на инвестицията и икономическата ефективност, определена чрез индекса на рентабилност и средногодишната норма на възвръщаемост. Разработени са варианти при различна оценка на риск и влияние на основните фактори на ефективността (цени, данъци, щети от бедствия, текущи помощи чрез ОСП (Общата селскостопанска политика) на ЕС). Извършена е градация на силата на факторите върху индекса на рентабилност и произтичащите от нея приоритети на държавната политика. На база средногодишна норма на възвръщаемост се правят изводи относно инвеститорския интерес при всичките технологии на производство.

Целта на статията е да се покажат в сравнителен план капиталоемкостта, рисковостта и икономическата ефективност при ягода, малина, къпина и слива, отглеждани в планинската част на страната.

Изследвани са 27 обекта, разположени в областите Монтана и Ловеч. Прилагат се двете основни технологии - биологична и конвенционална, а при сливата - екощадяща и интензивно екологощадяща технология. Разработени са 10 технологични варианта, в зависимост от гъстотата и начините на формиране на короната на дърветата и поддържане на почвената повърхност. Включените в изследването сортове са общо 14. Създадени са алтернативни варианти

на ефективност при различни оценки на риск и съчетания на факторите.

Използваните методи са: сравнителният, рачетно-конструктивният, методът на капиталовото бюджетирание, метод на дисконтирания паричен поток, на нетната настояща стойност, индексът на рентабилност на инвестицията. Показателите, определящи сравнителната ефективност, са нормата на рентабилност на база производствени разходи и средногодишната норма на възвръщаемост на капитала. Задачите произтичат от целта и избраните методи и показатели - да се разкрие капиталоемкостта; да се обоснове подходящ показател за сравнителната ефективност и алтернативен критерий, на чиято основа да се правят заключения за перспективността на културите, технологиите, технологичните варианти и сортовете; да се разработят два екстремни варианта на ефективност на вложенията, на базата на различната визия за риска, най-доброто и най-лошото съчетание на основните групи фактори, определящи ефективността на вложенията; да се изработят препоръки за инвеститорите и политиката за подем на плодотърпението в планинската част на страната.

В условията на пазарна икономика стопанските субекти имат свобода за предприемаческа инициатива и множество алтернативи. Те са длъжни да се съобразяват с много ограничителни условия от различен характер като капиталоемкост и цена на капитала, наличие на трудови и поземлени ресурси, и тяхната цена. Важни са и пазарните условия, и основно цените на реализацията. От значение е политиката на държавата и ефектът от ОСП на ЕС. За инвеститорите е важен и въпросът за риска на бизнес начинанието и съществуващите алтернативи чрез различни практики те да бъдат минимизирани. Оценката за риска е обвързана с ефективността. Колкото по-голям е рискът, за толкова по-висока норма на възвръщаемост на капитала те ще претендират. Поради своята практичност често като база за сравнение служи лихвеният процент по депозитите в търговските банки. Когато рискът е по-голям от този при депозит на капиталите, се претендира за по-висока норма на възвръщаемост.

Плодотърпението е висококапиталоемко (табл. 1). Освен за земя и машини, ин-

вестиционни разходи се правят и по изграждане на самото насаждение - за ограждането му, подпорна конструкция, навеси, хладилни площи. В планинската част на страната се

налагат допълнителни вложения по подготовката на терена (подравняване, терасиране, почистване), за прокарване или поддържане на пътища, за изграждане или ремонтира-

Таблица. 1. Сравнителна капиталоемкост и икономическа ефективност по култури, технологии, технологични варианти и сортове в планинската част на България през 2006-2008 г.
Table. 1. Comparatively capital intensity and economic effectivity at cultures, technologys, technological versions and sorts in upland of Bulgaria at 2006-2008

№	Показатели	Необходим капитал			Добив	Цена	Текущи р-ди	НР	Ср. ГНБК
	Вид, обект, технология, сорт	ОБЩО	инвестиц.	оборотен	кг/дка	лв/кг	лв/дка	%	%
	Indicators	Necessary capital			Yield	Price	Current expenses	RP	AARRK
	Appearance, object, technology, sort	Total	investment	circulating	kg/dk	lv/kg	lv/dk	%	%
ЯГОДА / STRAWBERRY									
БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ BIO TECHNOLOGY									
1	Благово - 01, Зенга Зенгана Blagovo - 01, Zenga Zengana	3975,95	3290,68	685,27	632	4,30	1605,46	69,29	33,34
2	Благово - 01, Полка Blagovo - 01, Polka	4470,46	3586,42	884,04	1487	4,30	1903,15	235,94	42,19
3	Благово - 01, Флоренс Blagovo - 01, Florens	4590,64	3672,24	918,4	1171	4,30	2026,57	148,56	28,53
4	Боровци - 02, Зенга Зенгана Borovzi - 02, Zenga Zengana	4847,08	3407,03	1440,05	1350*	5,50	2459,73*	202,20*	34,07
5	Боровци - 02, Полка Borovzi - 02, Polka	4433,11	3546,2	886,91	1097	4,30	1952,24	141,57	27,48
6	Балова шума - 03, Полка Balova шума - 03, Polka	3706,28	2897,06	809,22	1800*	5,50	1647,97*	501,00*	116,72
	усреднено	4337,25	3399,94	937,32	731,17	4,70	1247,90	99,23	47,06
КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ CONVENTIONAL TECHNOLOGY									
7	Берковица, Зенга Зенгана Berkovitsa, Zenga Zengana	2924,49	1500,12	1424,37	1542	1,30	1222,33	64,56	4,53
МАЛИНА / RASPBERRY									
БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ BIO TECHNOLOGY									
1	Боровци - 02, Люлин Borovzi - 02, Lylin	3250,78	2768,64	482,14	575	5,00	737,29	289,97	74,16
2	Боровци - 02, Микер Borovzi - 02, Miker	5756,88	4292,94	1463,94	500	7,00	2034,55	72,03	-1,96
3	Боровци - 02, Виламет Borovzi - 02, Vilamet	7123,29	5356,53	1766,76	500	7,00	2519,70	38,70	-10,07
4	Боровци - 02, Херетич Borovzi - 02, Heretich	3199,48	2548,02	651,46	500	7,00	995,50	251,58	32,80
	усреднено	4832,61	3741,53	1091,08	518,75	6,50	1571,76	163,07	23,73
КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ CONVENTIONAL TECHNOLOGY									
5	Орешака, Люлин Oreshaka, Lylin	4524,20	3581,5	942,70	800	3,50	1415,89	97,76	3,55

КЪПИНА / BLECKBERRY									
БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ									
BIO TECHNOLOGY									
1 Боровци - 02, Лохнес Borovzi - 02, Lochnes	3368,42	2808,29	560,13	285	7,00	798,92	149,71	15,94	
КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ									
CONVENTIONAL TECHNOLOGY									
2 Казачево, Хул торнлес Kazachevo, Hul tornles	3933,04	3660,69	272,35	625	2,50	516,40	202,58	2,72	
СЛИВА / PLUM									
БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ									
BIO TECHNOLOGY									
1 Калиманица - 04, Стенлей Kalimanitsa - 04, Stenley	4240,81	3747,24	493,57	1000	2,00	788,57	153,62	1,26	
КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ									
CONVENTIONAL TECHNOLOGY									
2 ИПЖЗ -Троян, 33.3 , ЗМ IMSA - Троян, 33.3, GBR	3051,71	2316,39	735,32	2000	0,35	889,75	-21,33	-11,12	
ЕКОЩАДЯЩА ТЕХНОЛОГИЯ									
ECOSPHERE TECHNOLOGY									
3 ИПЖЗ -Троян, 33,3; ЧУ IMSA - Троян, 33.3; BFL	2221,55	1674,00	547,55	2000	0,35	659,15	6,2	-6,28	
4 ИПЖЗ -Троян, 33,3; ЗМ IMSA - Троян, 33.3, GBR	2164,83	1668,62	496,21	2000	0,35	607,45	15,24	-5,05	
5 ИПЖЗ -Троян, 41,6; ЧУ IMSA - Троян, 41.6, BFL	2506,81	1870,60	636,21	2500	0,35	761,19	14,95	-8,72	
6 ИПЖЗ -Троян, 41,6; ЗМ IMSA - Троян, 41.6, GBR	2451,82	1867,97	583,85	2500	0,35	708,38	23,52	-7,67	
7 ИПЖЗ -Троян, 55,5; ЧУ IMSA - Троян, 55.5, BFL	2781,89	2109,27	672,62	3000	0,35	813,24	29,11	-9,83	
8 ИПЖЗ -Троян, 55,5; ЗМ IMSA - Троян, 55.5, GBR	2721,66	2106,86	614,8	3000	0,35	755,26	39,02	-8,82	
ИНТЕНЗИВНА ЕКОЛОГОЩАДЯЩА ТЕХНОЛОГИЯ									
INTERSIVE ECOSPHERE TECHNOLOGY									
9 ИПЖЗ, Ханита, 83,3; ФКЧУ IMSA - Hanita, 83.3, WHBFL	3590,33	2831,63	758,7	3500	0,35	947,48	29,29	-5,15	
10 ИПЖЗ, Ханита, 83,3; ФКЗМ IMSA - Hanita , 83.3, WHBFL	3504,15	2770,78	733,37	3500	0,35	918,09	33,43	-4,61	
11 ИПЖЗ, Ханита, 83,3; БКЧУ IMSA - Hanita, 83.3, WWH BFL	3366,85	2608,90	757,95	3500	0,35	931,88	31,45	-4,53	
12 ИПЖЗ, Ханита, 83,3; БКЗМ IMSA - Hanita, 83.3, WWH BFL	3280,06	2547,44	732,62	3500	0,35	902,45	35,74	-3,94	

Забележка: / Note:

НР - норма на рентабилност / RP – rate of profit

Ср. ГНБК - средногодишна норма на възвръщаемост на капитала / AARRK - Average annual rate of returns capital

не на водоизточници, водопреносна мрежа, електросъоръжения и др. При новите технологии са наложителни и инвестиции за хидросъоръжения за капково напояване. Капиталовите инвестиции нарастват с повиша-

ването на гъстотата на насаждението. Изграждането на даден обект продължава повече от година (ягода - 2 г., малина - 3 г., къпина и слива - 5 г.), като основната част от инвестициите са през първите години. По

този начин - до встъпване в плододаване - инвестицията нараства, поради олихвяване на вложения капитал, особено, ако цената на капитала е висока. Това обстоятелство е в основата на политиката на инвестиционно подпомагане за част от вложенията. Високата капиталоемкост на трайните насаждения е ограничителен фактор при дребните стопански структури и се отразява негативно върху показателите за ефективност.

На фона на високата капиталоемкост има различия по култури, технологични направления, обекти и сортове (табл. 1). Най-висок е размерът на инвестицията при малината, а най-нисък - при сливата. Биотехнологиите изискват по-големи капиталовложения, отколкото конвенционалните. Интензивната екологоощадяща технология при сливата е съпроводена с по-големи инвестиционни разходи, отколкото екоощадящата. В рамките на отделните технологични направления се вижда, че с повишаването на гъстотата на насажденията нарастват и капиталовложенията. Драматична е разликата в капиталовложенията по сортове при биопроизводството на малини. Това се обяснява не само с по-голямата гъстота, но и с допълнителното оскъпяване за разходи по подготовката на терена. Големите капиталовложения при трайните насаждения се съпровождат с по-голям размер на оборотните средства, защото се използва предимно ръчен труд. При биотехнологиите - поради липсата на хербициди и собствено производство на расадопосадъчен материал, необходимостта от жив труд нараства. В резултат на миграционни процеси настъпва и влошаване на възрастовата структура на населението в планинските райони, а с това и качеството на работната сила спада. Често фамилните ферми ограничават размера на отглежданите насаждения до този, който домакинството може само да обслужва, без да наема допълнителна работна ръка. Високата капиталоемкост и трудоемкостта са причина за големия размер на текущите годишни разходи. Амортизационните отчисления за насажденията са най-голямото перо и зависят от продължителност-

та на експлоатационния период. При ягодата той е 3 г., при малината - 7 г., при къпината и сливата - 15 г. Поради големия размер на инвестицията и сравнително кратките срокове за експлоатация на ягодите, амортизационните отчисления достигат ниво 50% от текущите разходи. Абсолютният размер на амортизациите при ягодата е значително по-висок, в сравнение с другите култури.

Що се отнася до поземлените ресурси - констатацията е, че те не липсват в планинската част на страната. Същевременно, поради дребната и разпокъсана поземлена собственост и теренните условия (насечен терен, голям наклон, камениста почва, залесеност), много трудно се оформят достатъчно големи по размер парцели, за да се използват съвременни машини и съоръжения при обработката им. В много от случаите, когато това е възможно, то е съпроводено с големи инвестиции и рязко влошава показателите за икономическа ефективност.

За потенциалните плодoproизводители рискът при инвестицията е друг не по-малко важен демотивиращ фактор. Рискът при плододаващите култури в планинската част на страната произтича от: големия размер на инвестицията; продължителните периоди на изграждане на активите и още по-продължителните периоди на експлоатация. Той зависи и от естеството на плодoвата продукция – нетрайна, бързоразваляща се, изискваща специални грижи при прибирането, заготовката и транспортирането ѝ. Това е една от причините плодoproизводителите да бъдат винаги на „колене” пред контрагентите, да се упражнява натиск върху тях. Търговците и преработвателите отказват подписване на дългосрочни договори и държат цената да се формира конюнктурно. В страните от ЕС, за да се избегне ценовият диктат, плодoproизводителите се обединяват в Организации на производителите, за да реализират продукцията си директно на пазарите и да елиминират междинни звена, които оценяват както производителите, така и потребителите. От друга страна, преработвателите, за да си осигурят необходимата им суровина като количество

и качество, включват плодопроизводителите в своите структури, т. е. развиват вертикална интеграция. Това е особено необходимо при производството на преработени биопродукти, които се продават на високи цени. При включването на производителите на плодове във верига „земя – краен продукт”, те получават високи изкупни цени, които не само покриват по-големите разходи за биосуровината, но и стимулират производството. Такъв е случаят с проучваното ООД, което е звено в българо-чуждестранна верига, произвеждаща биоконсерви. Плодопроизводството е рисково и поради това, че потребностите от плодове не са от първостепенна необходимост и са с висок коефициент на еластичност, в зависимост от доходите. При финансов дефицит в домакинския бюджет потреблението им силно се ограничава. Това води до нарушаване на пропорцията „производство – потребление”, затруднява реализацията, занижава цената и икономическата ефективност. За да се намалят загубите, грижите за плододаващите култури се редуцират, настъпва преждевременната им амортизация. Рисковият характер на инвестицията произтича и от факта, че биологичният актив (насажденията) целогодишно, дълги години, е изложен на природните стихии – това увеличава рисковите събития (Бумбарова - Начева, Ж., 2006). Застрахователите се въздържат от застраховането им или претендират за висока рискова премия, което повишава текущите разходи и намалява ефективността на вложенията. У нас системно природният риск се поема само от производителите. Държавата, застрахователите, търговците и преработвателите се дистанцират от проблема „природен риск”. Плодопроизводителите, затова че са много на брой, дребни, твърде разединени, не могат да организират взаимопомощ помежду си, каквато има в страните с функциониращи организации на производителите. Тези обстоятелства също са причина инвеститорите да подхождат много предпазливо към плодопроизводството в планинските райони.

Ограничителните условия, рискът и не особено интригуващата икономическа ефек-

тивност са причините, поради които фамилените ферми създават малки по размер насаждения. При малината ситуацията е следната: при първото и второто статистическо преброяване през 2003 г. и 2006 г. от общия брой стопанства тези на физическите лица са 97%, със среден размер на насажденията между 2,8 дка и 4,6 дка. Преобладаващата част от площите на малиновите насаждения са във фамилените ферми (Преброяване на земеделските стопанства, 2003). През 2003 г. относителният им дял е 52%, а през 2006 г. – 62%. Основно ръстът на площите е за сметка на фамилените ферми. Увеличението на насажденията към 2006 г. общо е 4 862 дка, от които 4 086,2 дка са във фамилените ферми (Аграрен доклад, 2004).

При сливовите насаждения картината е подобна. От общия брой стопанства, отглеждащи тази култура, 99% са фамилни ферми. Средният размер на сливовите градини през 2003 г. е 1,5 дка, а през 2006 г. - 1,4 дка - във фамилна ферма. При сливата, за разлика от малината, площите са намалели общо с 20 505 дка, като 13 283 дка са за сметка на фамилените ферми (Котева, Н., Кънева, К., 2006). Накратко - картината в страната е следната - отказ от плодопроизводството; доминиращи са дребните фамилни ферми, много от които без потенциал да се развиват като пазарни структури. За голяма част от стопанствата е проблем изпълнението на множеството условия за допустимост и те няма да се възползват от Програмата за развитие на селските райони (ПРСР). Преобладаващата част от производството е конвенционално. Дребните производители са разединени и нямат мотивация да участват в организации на производителите. Има реална опасност те да останат дълго време силно зависими от прекупвачите с картелно поведение.

В планинската част на страната ситуацията е още по-лоша поради сравнително по-неблагоприятните природни условия, миграцията и обезлюдяването ѝ. Тежък удар върху интереса към плододаващите култури нанесе деструктивната поземлена, аграрна и икономическа реформа. Ликвидирането на суб-

сидиите за аграрния сектор, загубата на външните пазари, нелоялната конкуренция от вносителите, дори на вътрешния пазар, предизвикаха изоставяне на насажденията, за чието изграждане бяха инвестирани милиарди лева.

След повече от 10 г. бездействие ДФ „Земеделие” и Програма САПАРД започнаха символична подкрепа. Беше предоставена субсидия в размер на 6-10% от инвестиционната стойност на насажденията и то на малка част от желаещите да се занимават с тези капиталоемки и високорискови производства (Рисина, М., 2006). Националните проекти („Странджа Сакар”, „Северозападна България” и „Алтернативно земеделие в Родопите”), имащи отношение към ягодоплодните и овощните култури, поради ограничения си ресурс не повлияха осезателно върху плодотворното производство. Вече определено може да се каже, че не се появи и очакваното силно позитивно влияние на мерките на ОСП на ЕС. Причините са много – неподготвеност за усвояване на помощта на всички нива; неадекватност на мерките за нашата реалност; липса на диференциран подход, съобразен с капиталоемкостта, риска и ефективността на отделните земеделски производства. Унифицираните и ниски по размер преки плащания на площ (14 лв/дка през 2007 г.) не могат да играят мотивираща роля при овощните и ягодоплодните култури, защото покриват едва 2-5% от текущите разходи. Дори да достигне 53 лв/дка, каквато се очаква да е помощта през 2013 г., тя остава неинтригуваща. Инвеститорите насочват вниманието си към земеделски култури, при които помощите достигат 30-40% от текущите разходи (житни култури, ливади, пасища). Допълнителните компенсаторни плащания за планинските райони се движат в границите 8-18 лв/дка, в зависимост от мащаба на стопанствата. Идеята за диференциацията им е да се стимулират и по-дребните стопански единици. Текуща подкрепа за покрилите условия за допустимост по ОСП на ЕС се предвижда и по мерки за агроекологични плащания и разностранно образяване на дейността.

В близките години общият размер на всички текущи плащания ще се движи в границите 100 – 200 лв/дка. Що се отнася до инвестиционната подкрепа, тя също се оказва не особено стимулираща за инвестиращите в трайни насаждения. По Мярка 121 – „Модернизация на земеделските стопанства”, допустимите разходи за трайни насаждения са регламентирани като 10% от инвестиционните разходи по проекта. При проект от 7 000 лв. до 3 000 000 лв. помощта за насаждението ще е от 700 лв. до 300 000 лв. От размера на тази помощ не са заинтересувани дребните плодотворни производители, защото чрез нея се покрива инвестиционната стойност едва на половин декар насаждение. Ако се отчете размерът на транзакционните разходи, подкрепата изглежда още по-незначителна. Заинтересовани от подкрепата чрез Мярка 121 ще бъдат крупни стопански субекти, които са развили дейности по съхранение, преработка, плащане на плодовете. Мярката стимулира процесите на концентрация, интеграция, диверсификация на дейността, затваряне цикъла на производството, т. е. като стратегия тя е правилна, но при нашите реалности много малко на брой стопанства ще се възползват от нея. В същата посока ще действат и множеството условия за допустимост до нея (минимум 5 дка насаждение, възраст на бенефициентите, регистрации по закони и наредби, финансова незадълженост и др.).

Мярката на ОСП на ЕС за Общата организация на пазарите (ООП), задействана през 2007 г., вместо да изиграе ролята на фактор, мотивиращ производителите, у нас изигра точно обратната роля. Безкомпромисното и твърдо прилагане на стандартите за качество не беше съобразено с факта, че плодотворните производители продължават да действат разединени – без Организация на производителите (ОП), в крайно неблагоприятна среда, при унищожителен ценови натиск на прекупвачи и преработвачи, при незаконна и законна нелоялна конкуренция. Ситуацията не се променя години наред и не се внася коректив в националната политика, макар че още със задействането на програма САПАРД стана

ясно, че у нас трудно ще се изградят ОП без активната намеса на държавата. Липсата на интерес към ОП изглежда парадоксално, но в действителност е напълно логична, изхождайки от интересите на българските плодопроизводители. Обединени в ОП, те трябва да плащат ДДС и Данък печалба, което не са задължени да правят като дребни, непечеливши структури, с търговски оборот под определен размер. Освен това, за да построят базите за съхранение, заготовка, преработка, е необходимо да инвестират големи капитали, каквито повечето от тях не притежават в наличност. Дребните стопанства нямат възможност да теглят кредити, защото не могат да ги обезпечат. Българската държава по никакъв начин не се ангажира с подпомагането им. Финансовата помощ в размер на 4% от оборота, която се предвижда чрез ОСП на ЕС, не е мотивация за включването им в ОП. Допълнително негативно влияние оказва и наслоилото се недоверие към общи активи, към съвместни действия, екологични ангажменти, които трябва да поемат като членове на ОП, а също и технологичната дисциплина, която трябва да спазват.

Не трябва да се пренебрегва и фактът, че голяма част от плодопроизводителите са полупазарни структури, други са с неясна перспектива, защото няма семейна приемственост в бизнеса. Не е за подценяване и неудовлетворителната икономическа ефективност на вложенията при конвенционалното производство, особено като се има предвид високата рисковост на плодопроизводството (табл. 1). При ягодата средногодишната норма на възвръщаемост на инвестицията е 4,53%, при малината – 3,55%, при къпината – 2,72%, т. е. по-ниска отколкото е годишният лихвен процент при депозит в търговските банки. Особено неблагоприятна е ситуацията при сливовото производство и то при всички технологии и технологични варианти. Средногодишната норма на възвръщаемост е отрицателна величина. Налице е декапитализация в голям размер. Ако не се преустанови производството за 15-годишния период на експлоатация, загубите ще надхвърлят инвестирания капитал. Няма

инвеститор, който да приеме подобно развитие на бизнеса.

Сравнявайки двата показателя за ефективност - норма на рентабилност на база производствени разходи и средногодишна норма на възвръщаемост на капитала, става ясно, че първият показател е абсолютно неподходящ за плодопроизводството, защото не отчита капиталоемкостта, риска, продължителните периоди на изграждане и експлоатация на актива. Той е неверен, прекомерно оптимистичен и подвеждащ. Придавайки различни значения на факторите, при втория показател се стигна до извода, че фактор с първостепенно значение за ефективността на вложенията е цената на реализация на плодвата продукция, на второ място са загубите от бедствие, компрометиращо реколтата за една от годините, на трето са данъците, на четвърто - текущата подкрепа чрез ОСП на ЕС. Оттук следва заключението, че ако съществува воля за стимулиране на плодопроизводството, приоритет трябва да се дава на мерките, които водят до промяна в пазарната конюнктура, в икономическата среда, било чрез задълбочаване на интеграционните процеси или чрез създаване на ОП. Чрез директна реализация на пазара, чрез елеминирането на междинните звена производителите ще достигнат стимулираща ги цена. Чрез ОП се създава възможност и за формиране на фонд за взаимно подпомагане в случай на бедствия.

Друг извод, който може да се направи, е, че при капиталоемкото плодопроизводство текущото субсидиране трябва да се съчетава с инвестиционно, и то не в размер на 10% от стойността на насаждението, а много по-осезателно. Данъчната ваканция трябва да се съхрани, докато нормата на възвръщаемост на вложенията не надхвърли нормата на възвръщаемост при по-малко рисковата инвестиция, каквато е депозитът в търговските банки. В същото време не бива да се смята, че тя е достатъчна подкрепа за мотивиране на инвеститорите. Реализирането на подобна политика ще води до намаляване рисковия характер на плодопроизводството, а оттам и на претенциите за свръхвисока въз-

върщаемост, за каквито има основания в момента. Всичко това ще засили мотивацията на инвеститорите. Инвеститорският интерес е този, на който в крайна сметка се разчита, за да се съживи плодотворното и да се използват природните дадености на страната в необлагодетелстваните райони.

Методите на капиталовото бюджетиране и средногодишната норма на възвръщаемост дават възможност да се експериментират различни бъдещи хипотези на развитие. Да се изследва движението на ефективността при различно съчетаване на най-важните фактори (добиви, реализационни цени, текущи разходи, лихви, данъци, текущи и инвестиционни субсидии). Да се посочват равнищата на цени, под които инвестицията е икономически нецелесъобразна (Рисина, М., 1997).

Два екстремни варианта от експериментиранияте хипотези за очаквано бъдещо развитие на ефективността на вложенията са показани в табл. 2. Първата хипотеза е тази на „инерционната“ политика, т. е. държавата продължава с досегашната си дистанцирана от проблемите на плодотворителите политика. Приравнява плодотворното в планинската част на страната с производствата от реалната икономика и ги облага с ДДС и Данък печалба. Тогава проблемите на плодотворителите стават непреодолими. Без специална национална подкрепа те остават в „пресата“ на конюнктурната реализация на продукцията. Вертикалната и хоризонталната интеграция не се развиват. Много от стопанските структури не са в състояние да покрият условията за допустимост и не могат да се възползват от мерките на ОСП на ЕС за текуща и инвестиционна подкрепа. Те не разполагат със собствен капитал и ползват заеман, като заплащат лихви (Рисина, М., 2006). Природните условия в необлагодетелстваните райони не позволяват реализацията на потенциалните възможности за добивност. В резултат на това крайно неблагоприятно стечение на обстоятелствата, дори при визия на нисък риск, средногодишната норма на възвръщаемост при всички видове насаждения (ягода, малина, къпина и слива) е немотивираща. При всички технологии е

налице декапитализация, с изключение на биотехнологиите при ягодоплодните култури (табл. 3).

Още по-печална е картината, ако рискът е висок, а той ще бъде такъв при *инерционната* хипотеза. В случай че се съхрани данъчната ваканция и се усвоят текущи помощи в размер на 200 лв./дка и инвестиционна подкрепа в размер на 10% от стойността на инвестицията, се постига сравнително по-добра средногодишна норма на възвръщаемост на капитала, но в никакъв случай тя не е удовлетворителна при конвенционалното производство. При сливата и ягодата отново е налице декапитализация, а при малината и къпината тя е около нормата на възвръщаемост, при депозит на парите в банката. Този резултат обезсмисля поемането на високия риск и създаването на трайни насаждения. Ефективността може да се смята за удовлетворителна при биотехнологиите и то само при ягодоплодните, не и при сливата. Добрият резултат се дължи на високите цени на плодовете, постижими поради това, че плодотворното е звено в преуспяваща интегрирана верига. Трябва да се отбележи и това, че са нищожни алтернативите за подобряване на резултатите при сливовото производство чрез: повишаване гъстотата на насажденията, промяна в начина на формиране на короната, поддържане на почвената повърхност в междуредията като чим, вместо като черна угар. По-добри резултати трябва да се постигат преди всичко чрез повишаване на цената за реализация, посредством организация на производителите и чрез коренни промени на предназначението на плодотворната продукция. Основната част от нея трябва да бъде суровина за хранителни продукти, а не за изваряване на ракия.

Втората хипотеза и съответстващият й *екстремно оптимистичен* вариант е на активна държавна политика, с ясен приоритет за преодоляване на съществуващата разединеност на плодотворителите, организиране на ОП, а чрез тях - постигане на основна промяна на икономическата среда и повишаване ефекта на мерките на ОСП на ЕС. Чрез ОП ще се промени маркетингът на плодотворната продукция, ще се премахне разоряването на

Таблица 2. Варианти на икономическа ефективност на вложенията при плододаващите трайни насаждения в планинската част на страната
Table 2 Versions on economic effectivity invest at fruitful perennial plants in uplands of the country
Таблица 2.1./Table. 2.1.

№	Показатели Indicators	Мярка Measure	ЯГОДА - био Полка		ЯГОДА - конвен. Зенга Зенгана		МАЛИНА - био Люлин		МАЛИНА - конвен. Люлин	
			П	О	П	О	П	О	П	О
1	Площи Areas	дка dk	1	1	1	1	1	1	1	1
2	Добиви Yields	кг/дка kg/dk	1012,00	1350,00	1012,00	1350,00	500,00	850,00	500,00	850,00
3	Цени с вкл. ДДС Prices with value added tax (VAT)	лв/кг lv/kg	4,50	5,00	2,00	3,50	6,00	7,00	3,50	5,00
4	ДДС = 0% или 20% от р.3 VAT = 0% or 20% of r.3	лв/кг lv/kg	0,90	0,00	0,40	0,00	1,20	0,00	0,70	0,00
5	Цени нето (р.3 - р.4) Net prices (r.3 - r.4)	лв/кг lv/kg	3,60	5,00	1,60	3,50	4,80	7,00	2,80	5,00
6	Приходи от продажби (р.1 x р.2 x р.3) Income of sale (r.1 x r.2 x r.5)	лв/дка lv/dk	3643,20	6750,00	1619,20	4725,00	2400,00	5950,00	1400,00	4250,00
7	Разходи от дейността Costs of activity	лв/дка lv/dk	1472,72	1963,63	1300,00	1600,00	560,00	840,76	1000,00	1465,00
8	Доходи след разходи по дейн. (р.6-р.7) Incomes next to costs of activity (r.6-r.7)	лв/дка lv/dk	2170,48	4786,37	319,20	3125,00	1840,00	5109,24	400,00	2785,00
9	Лихви Interest - %	лв/дка lv/dk	215,56	107,78	235,02	117,50	145,78	72,89	185,32	92,66
10	Доходи след лихви преди данъци (р.8-р.9) Incomes next to interest first of taxes (r.8-r.9)	лв/дка lv/dk	1954,92	4678,59	84,18	3007,50	1694,22	5036,35	214,68	2692,34
11	Данък печалба = 0% или 10% от р.10 Corporation tax = 0% or of r.10	лв/дка lv/dk	195,49	0,00	8,42	0,00	169,42	0,00	21,47	0,00
12	Доходи след данъци (р.10-р.11) Incomes next to taxes (r.10-r.11)	лв/дка lv/dk	1759,43	4678,59	75,76	3007,50	1524,80	5036,35	193,21	2692,34

продължение на табл. 2.1

13	Резервен ред Reserve row	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
14	Резервен ред Reserve row	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15	Паричен поток (р.12+р.13+р.14) Cash flow (r.12 + r.13 + r.14)	1759,43	4678,59	75,76	3007,50	1524,80	5036,35	193,21	2692,34						
16	Помощи на 1 дка (0 или 200 лв/дка) Subsidy of 1 dk	0,00	200,00	0,00	200,00	0,00	200,00	0,00	200,00						
17	Общо (р.15 + р.16) Total (r.15 + r.16)	1759,43	4878,59	75,76	3207,50	1524,80	5236,35	193,21	2892,34						
18	Аноитетен фактор при $r=10\%$ $p=3;7$ Annuity factor of $r=10\%$ $p=3;7; 15$	2,4869	2,4869	2,4869	2,4869	4,8684	4,8684	4,8684	4,8684						
19	Дисконтиран паричен поток (р.17 x р.18) Discounted cash flow (r.17 x r.18)	4375,52	12132,57	188,41	7976,73	7423,33	25492,65	940,63	14081,07						
20	Инвестиран капитал Invested capital	4087,75	3678,98	3786,87	3408,18	2783,90	2505,51	4013,01	3611,71						
21	Нетна настояща стойност (р.19-р.20) Net present value (r.19 - r.20)	287,77	8453,59	-3598,46	4568,55	4639,43	22987,14	-3072,38	10469,36						
22	Индекс на рентабилността (р.19 : р.20) Index of profitability (r.19 : r.20)	1,0704	3,2978	0,050	2,340	2,667	10,175	0,234	3,899						
23	Средногод. норма на възвръщаемост Average annual rate of returns	2,35	76,59	-31,67	44,68	23,81	131,07	-10,94	41,41						
18'	Аноитетен фактор при $r=20\%$ $p=3;7$ Annuity factor of $r=20\%$ $p=3;7; 15$	2,1065	2,1065	2,1065	2,1065	3,6046	3,6046	3,6046	3,6046						
19'	Дисконтиран паричен поток (р.17' x р.18') Discounted cash flow (r.17' x r.18')	3706,24	10276,75	159,59	6756,60	5496,29	18874,95	696,45	10425,73						
20'	Инвестиран капитал Invested capital	4087,75	3678,98	3786,87	3408,18	2783,90	2505,51	4013,01	3611,71						
21'	Нетна настояща стойност (р.19' - р.20') Net present value (r.19' - r.20')	-381,51	6597,77	-3627,28	3348,42	2712,39	16369,44	-3316,56	6814,02						
22'	Индекс на рентабилността (р.19' : р.20') Index of profitability (r.19' : r.20')	0,907	2,793	0,042	1,982	1,974	7,533	0,17	2,89						
23'	Средногод. норма на възвръщаемост Average annual rate of returns	-3,11	59,78	-31,93	32,75	13,92	93,33	-11,81	26,95						

Таблица 2.2./Table. 2.2.

№	Показатели Indicators	Мярка Measure	КЪПИНА - био Лохнес		КЪПИНА - конвен. Хул торленс		СЛИВА - био Люлин		СЛИВА - конвен. Люлин	
			П	О	П	О	П	О	П	О
1	Площи Areas	дка dk	1	1	1	1	1	1	1	1
2	Добиви Yields	кг/дка kg/dk	450,00	650,00	450,00	650,00	800,00	1500,00	1000,00	2000,00
3	Цени с вкл. ДДС Prices with value added tax (VAT)	лв/кг lv/kg	6,00	10,00	3,00	5,00	1,50	2,50	0,35	0,70
4	ДДС = 0% или 20% от р.3 VAT = 0% or 20% of r.3	лв/кг lv/kg	1,20	0,00	0,60	0,00	0,30	0,00	0,07	0,00
5	Цени нето (р.3 - р.4) Net prices (r.3 - r.4)	лв/кг lv/kg	4,80	10,00	2,40	5,00	1,20	2,50	0,28	0,70
6	Приходи от продажби (р.1 x р.2 x р.3) Income of sale (r.1 x r.2 x r.5)	лв/дка lv/dk	2160,00	6500,00	1080,00	3250,00	960,00	3750,00	280,00	1400,00
7	Разходи от дейността Costs of activity	лв/дка lv/dk	400,00	580,00	160,00	240,00	430,00	550,00	500,00	735,32
8	Доходи след разходи по дейн. (р.6-р.7) Incomes next to costs of activity (r.6-r.7)	лв/дка lv/dk	1760,00	5920,00	920,00	3010,00	530,00	3200,00	-220,00	664,68
9	Лихви Interest - %	лв/дка lv/dk	282,00	142,00	282,00	142,00	285,70	142,85	309,43	154,72
10	Доходи след лихви преди данъци (р.8-р.9) Incomes next to interest first of taxes (r.8-r.9)	лв/дка lv/dk	1478,00	5778,00	638,00	2868,00	244,30	3057,15	-529,43	509,96
11	Данък печалба = 0% или 10% от р.10 Corporation tax = 0% or of r.10	лв/дка lv/dk	147,80	0,00	63,80	0,00	24,43	0,00	0,00	0,00
12	Доходи след данъци (р.10-р.11) Incomes next to taxes (r.10-r.11)	лв/дка lv/dk	1330,20	5778,00	574,20	2868,00	219,87	3057,15	-529,43	509,96
13	Резервен ред Reserve row	лв/дка lv/dk	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

продължение на табл. 2.2

14	Резервен ред Reserve row	лв/дка lv/dk	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15	Паричен поток (р.12+р.13+р.14) Cash flow (r.12 + r.13 + r.14)	лв/дка lv/dk	1330,20	5778,00	574,20	2868,00	219,87	3057,15	-529,43	509,96			
16	Помощи на 1 дка (0 или 200 лв/дка) Subsidy of 1 dk	лв/дка lv/dk	0,00	200,00	0,00	200,00	0,00	200,00	0,00	200,00			
17	Общо (р.15 + р.16) Total (r.15 + r.16)	лв/дка lv/dk	1330,20	5978,00	574,20	3068,00	219,87	3257,15	-529,43	709,96			
18	Аноитетен фактор при $r=10\%$ $p=3;7;15$ Annuity factor of $r=10\%$ $p=3;7;15$	коэф.ц. coefficient	7,1034	7,1034	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061			7,6061
19	Дисконтиран паричен поток (р.17 х р.18) Discounty each flow (r.17 x r.18)	лв/дка lv/dk	9448,94	42464,13	4367,42	23335,51	1672,35	24774,21	-4026,90	5400,03			
20	Инвестиран капитал Investly capital	лв/дка lv/dk	3977,23	3579,51	4607,56	4146,80	4929,24	4436,32	4018,13	3389,63			
21	Нетна настояща стойност (р.19-р.20) Net prntse value (r.19 - r.20)	лв/дка lv/dk	5471,71	38884,62	-240,14	19188,71	-3256,89	20337,89	-8045,03	2010,40			
22	Индекс на рентабилността(р.19 : р.20) Index of profitability (r.19 : r.20)	съотнош. correlation	2,376	11,863	0,948	5,627	0,3393	5,5844	-1,0022	1,5931			
23	Средногод. норма на възвръщаемост Average annual rate of returns	% %	10,58	83,56	-0,35	30,85	-4,40	30,56	-13,35	3,95			
18'	Аноитетен фактор при $r=20\%$ $p=3;7;15$ Annuity factor of $r=20\%$ $p=3;7;15$	коэф.ц. coefficient	4,5327	4,5327	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755			4,6755
19'	Дисконтиран паричен поток (р.17' х р.18') Discounty each flow (r.17' x r.18')	лв/дка lv/dk	6029,40	27096,48	2684,67	14344,43	1028,00	15228,80	-2475,35	3319,42			
20'	Инвестиран капитал Investly capital	лв/дка lv/dk	3977,23	3579,51	4607,56	4146,80	4929,24	4436,32	4018,13	3616,32			
21'	Нетна настояща стойност (р.19' - р.20') Net prntse value (r.19' - r.20')	лв/дка lv/dk	2052,17	23516,97	-1922,89	10197,63	-3901,24	10792,48	-6493,48	-296,90			
22'	Индекс на рентабилността(р.19' : р.20') Index of profitability (r.19' : r.20')	съотнош. correlation	1,516	7,570	0,583	3,459	0,21	3,43	-0,62	0,92			
23'	Средногод. норма на възвръщаемост Average annual rate of returns	% %	3,97	50,54	-2,78	16,39	-5,28	16,22	-10,77	-0,55			

Таблица 2.3./Table. 2.3.

№	Показатели Indicators	Мярка Measure	СЛИВА - екошад. 4 сорта*: 33,3бр/дка, 3М		СЛИВА - екошад. 4 сорта*: 55,5бр/дка, 3М		СЛИВА - интенз. Ханита, ФКЗМ		СЛИВА - интенз. Ханита, БКЗМ	
			П	О	П	О	П	О	П	О
1	Площи Areas	дка dk	1	1	1	1	1	1	1	1
2	Добиви Yields	кг/дка kg/dk	1000,00	2000,00	1000,00	2000,00	1500,00	3500,00	1500,00	3500,00
3	Цени с вкл. ДДС Prices with value added tax (VAT)	лв/кг lv/kg	0,35	0,70	0,35	0,70	0,35	0,90	0,35	0,90
4	ДДС = 0% или 20% от р.3 VAT = 0% or 20% of r.3	лв/кг lv/kg	0,07	0,00	0,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5	Цени нето (р.3 - р.4) Net prices (r.3 - r.4)	лв/кг lv/kg	0,28	0,70	0,28	0,70	0,35	0,90	0,35	0,90
6	Приходи от продажби (р.1 x р.2 x р.3) Income of sale (r.1 x r.2 x r.3)	лв/дка lv/dk	280,00	1400,00	280,00	1400,00	525,00	3150,00	525,00	3150,00
7	Разходи от дейността Costs of activity	лв/дка lv/dk	249,35	496,21	307,40	614,80	533,00	733,37	558,00	758,00
8	Доходи след разходи по дейн. (р.6-р.7) Incomes next to costs of activity (r.6-r.7)	лв/дка lv/dk	30,65	903,79	-27,40	785,20	-8,00	2416,63	-33,00	2392,00
9	Лихви Interest - %	лв/дка lv/dk	251,44	125,72	279,87	139,94	356,65	178,33	337,60	168,80
10	Доходи след лихви преди данъци (р.8-р.9) Incomes next to interest first of taxes (r.8-r.9)	лв/дка lv/dk	-220,79	778,07	-307,27	645,26	-364,65	2238,30	-370,60	2223,20
11	Данък печалба = 0% или 10% от р.10 Corporation tax = 0% or of r.10	лв/дка lv/dk	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
12	Доходи след данъци (р.10-р.11) Incomes next to taxes (r.10-r.11)	лв/дка lv/dk	-220,79	778,07	-307,27	645,26	-364,65	2238,30	-370,60	2223,20
13	Резервен ред Reserve row	лв/дка lv/dk	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

продължение на табл. 2.3

14	Резервен ред Reserve row	лв/дка lv/dk	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15	Паричен поток (р.12+р.13+р.14) Cash flow (r.12 + r.13 + r.14)	лв/дка lv/dk	-220,79	778,07	-307,27	645,26	2238,30	-364,65	2238,30	-370,60	2223,20	-370,60	2223,20	2223,20
16	Помощи на 1 дка (0 или 200 лв/дка) Subsidy of 1 dk	лв/дка lv/dk	0,00	200,00	0,00	200,00	200,00	0,00	200,00	0,00	200,00	0,00	200,00	200,00
17	Общо (р.15 + р.16) Total (r.15 + r.16)	лв/дка lv/dk	-220,79	978,07	-307,27	845,26	2438,30	-364,65	2438,30	-370,60	2423,20	-370,60	2423,20	2423,20
18	Аноитетен фактор при $r=10\%$ $p=3;7;15$ Annuity factor of $r=10\%$ $p=3;7;15$	коэф.и. coefficient	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061	7,6061
19	Дисконтиран паричен поток (р.17 x р.18) Discounty cash flow (r.17 x r.18)	лв/дка lv/dk	-1679,35	7439,30	-2337,13	6429,13	18545,95	-2773,56	18545,95	-2818,82	18431,10	-2818,82	18431,10	18431,10
20	Инвестиран капитал Investly capital	лв/дка lv/dk	3279,23	2951,31	3686,18	3317,56	4273,96	4748,84	4273,96	4455,68	4010,11	4455,68	4010,11	4010,11
21	Нетна настояща стойност (р.19-р.20) Net prrsnt value (r.19 - r.20)	лв/дка lv/dk	-4958,58	4487,99	-6023,31	3111,57	14271,99	-7522,40	14271,99	-7274,50	14420,99	-7274,50	14420,99	14420,99
22	Индекс на рентабилността(р.19 : р.20) Index of profitability (r.19 : r.20)	съотнош. correlation	-0,5121	2,5207	-0,6340	1,9379	4,3393	-0,5841	4,3393	-0,6326	4,5962	-0,6326	4,5962	4,5962
23	Средногод.норма на възвръщаемост Average annual rate of returns	% %	-10,08	10,14	-10,89	6,25	22,26	-10,56	22,26	-10,88	23,97	-10,88	23,97	23,97
18'	Аноитетен фактор при $r=20\%$ $p=3;7;15$ Annuity factor of $r=20\%$ $p=3;7;15$	коэф.и. coefficient	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755	4,6755
19'	Дисконтиран паричен поток (р.17' x р.18') Discounty cash flow (r.17' x r.18')	лв/дка lv/dk	-1032,30	4572,97	-1436,64	3952,01	11400,27	-1704,92	11400,27	-1732,74	11329,67	-1732,74	11329,67	11329,67
20'	Инвестиран капитал Investly capital	лв/дка lv/dk	3279,23	2951,31	3686,18	3317,56	4273,96	4748,84	4273,96	4455,68	4010,11	4455,68	4010,11	4010,11
21'	Нетна настояща стойност (р.19' - р.20') Net prrsnt value (r.19' - r.20')	лв/дка lv/dk	-4311,53	1621,66	-5122,82	634,45	7126,31	-6453,76	7126,31	-6188,42	7319,56	-6188,42	7319,56	7319,56
22'	Индекс на рентабилността(р.19' : р.20') Index of profitability (r.19' : r.20')	съотнош. correlation	-0,31	1,55	-0,39	1,19	2,67	-0,36	2,67	-0,39	2,83	-0,39	2,83	2,83
23'	Средногод.норма на възвръщаемост Average annual rate of returns	% %	-8,77	3,66	-9,26	1,27	11,12	-9,06	11,12	-9,26	12,17	-9,26	12,17	12,17

Таблица 3. Средногодишни норми на възвръщаемост на инвестирания капитал при различни сценарии на икономически условия и оценка на риска на плододаващите култури в планинските райони на страната

Table. 3. Average annual rate of returns on invest capital at different scenarios of economic condition and valuation of risk at fruitful culture in uplands of the country

Варианти според риска и сценария Култури, технологии и технологични варианти	НИСКОРИСКОВИ			ВИСОКОРИСКОВИ		
	П	Р	О	П'	Р'	О'
Versions in according with risk and scenarios Cultures, technologys and technological versions	LOW RISKY			EXTREMELY RISKY		
	P	R	O	P'	R'	O'
ЯГОДА / STRAWBERRY						
1. БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ 1. BIO TECHNOLOGY	2,35	23,21	76,59	-3,11	14,56	59,78
2. КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ 2. CONVENTIONAL TECHNOLOGY	-31,67	-4,43	44,68	-31,93	-8,85	32,75
МАЛИНА / RASPBERRY						
1. БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ 1. BIO TECHNOLOGY	23,81	42,33	131,07	13,92	27,63	93,33
2. КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ 2. CONVENTIONAL TECHNOLOGY	-10,94	5,07	41,41	-11,81	0,05	26,95
КЪПИНА / BLECKBERRY						
1. БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ 1. BIO TECHNOLOGY	10,58	29,03	83,56	3,97	15,74	50,54
2. КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ 2. CONVENTIONAL TECHNOLOGY	-0,35	8,19	30,85	-2,78	2,47	16,39
СЛИВА / PLUM						
1. ЕКОЩАДЯЩА ТЕХНОЛОГИЯ 1. ECOSPERE TECHNOLOGY						
ЧУ 33,3 бр/дка BFL 33.3 br/dk	-10,5	-3,86	11,35	-9,02	-4,94	4,41
ЧУ 41,6 бр/дка BFL 41.6 br/dk	-11,55	-5,69	7,43	-9,67	-6,07	2,00
ЧУ 55,5 бр/дка BFL 55.5 br/dk	-11,76	-6,56	5,12	-9,8	-6,6	0,58
ЗМ 33,3 бр/дка GBR 33.3 br/dk	-10,08	-3,94	10,14	-8,77	-4,99	3,66
ЗМ 41,6 бр/дка GBR 41.6 br/dk	-11,10	-4,96	8,63	-9,39	-5,61	2,74
ЗМ 55,5 бр/дка GBR 55.5 br/dk	-10,89	-5,85	6,25	-9,26	-6,17	1,27
2. ИНТЕНЗИВНА ЕКОЛОГОЩАДЯЩА ТЕХНОЛОГИЯ 2. INTERSIVE ECOSPERE TECHNOLOGY						
БКЧУ 83,3 бр/дка WVN BFL 83.3 br/dk	-10,87	-1,70	23,22	-9,25	-3,61	11,71
ФКЧУ 83,3 бр/дка WNBFL 83.3 br/dk	-10,55	-1,94	21,6	-9,06	-3,76	10,71
БКЗМ 83,3 бр/дка WVN BFL 83.3 br/dk	-10,88	-1,50	23,97	-9,26	-3,49	12,17
ФКЗМ 83,3 бр/дка WNBFL 83.3 br/dk	-10,56	-1,75	22,26	-9,06	-3,65	11,12
3. БИОЛОГИЧНА ТЕХНОЛОГИЯ 3. BIO TECHNOLOGY	-4,40	5,89	30,56	-5,28	1,05	16,22
4. КОНВЕНЦИОНАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ 4. CONVENTIONAL TECHNOLOGY	-13,35	-8,12	3,95	-10,77	-7,56	-0,55

Забележка: / Note:

П - песимистичен вариант / P - pessimistic version

Р - реалистичен вариант / R - realistic version

О - оптимистичен вариант / O - optimistic version

плодопроизводителите чрез ценовия диктат на междинни паразитни структури. При претворяване на практика на тази хипотеза ще се постигне и друг много важен ефект – ще се снижи рискът, който сега до голяма степен се формира и от начина на реализация на плодoвата продукция. Оптимистичният вариант е резултат на най-добро стечение на обстоятелствата – висок добив и цена, липса на щети от бедствия, данъчна ваканция, текуща подкрепа чрез мерките на ОСП на ЕС в размер на 200 лв./дка, инвестиционна помощ чрез 50% лихвена субсидия и 10% от стойността на инвестирания капитал. При такова съчетание на факторите се постига висока ефективност на вложенията и при доминиращо конвенционално производство. Ефективността остава висока, дори когато производството се възприема като високорисково. Разбира се възможността за най-добро стечение на обстоятелствата е по-скоро изключение, отколкото правило. В случая обаче беше интересно да се илюстрира как чрез подходяща политика може да се промени статуквото и да бъдат мотивирани плодопроизводителите.

Чрез експериментиране на различни вариантни решения се целеше изясняване на въпроса - Какво трябва да бъде направено? Не по-малко важен е и въпросът - Как да бъде направено, за да се стимулират плодопроизводителите в планинската част на страната, да се използват съществуващите ресурси, да се решават и други проблеми на екологията, ландшафта и др.

Сходните проблеми при производството и реализацията на плодoвата и зеленчуковата продукция, а също и на начините на съхранение, дават възможност да се организират общи и достатъчно крупни ОП. Последните трябва да произвеждат над 10 000 тона продукция годишно, за да успеят. За членуващите в тях трябва да се съхранят всички отстъпки за дребните земеделски производители, т. е. да бъдат освободени от ДДС, Данък печалба и др. Това е необходимо поне за първите 5-10 г. след поставяне началото на функциониращите ОП. Поради липса на финансови възможности и, за да се преодолее недоверието към съвместни формирания, в т. ч. и

ОП, последните трябва да бъдат изградени с финансовата подкрепа на държавата. Базите за изкупуване, заготовка, преработка и реализация на плодoвата и зеленчуковата продукция първоначално могат да са държавни ЕАД и/или държавно-частни АД. Впоследствие, когато ОП покажат предимствата си и плодопроизводителите пожелаят да бъдат съсобственици, на тях трябва да им се даде възможност да придобиват акции. Достъп до акции на лица и стопански формирания, без собствено плодoпроизводство, трябва да бъде отказван, за да не се компрометира идеята за ОП. Ако се допусне участие в базите на търговци и преработватели, трудно ще бъдат прокарвани и отстоявани правила и норми, защитаващи интересите на плодопроизводителите. Достъп на специализирани се в производството на плодове - вертикално интегрирани структури - не трябва да бъде отказван. Същото да важи и за структури, които поради диверсификация, освен производството на плодове, имат и други дейности. В същото време, за да се избегне монополизъмът в ОП, трябва да не се допуска юридическите лица да придобиват повече от 5% от акциите.

В случаите, когато е налице интерес и воля у плодопроизводителите да изградят бази, но липсва финансов ресурс, държавата може да ги подпомогне чрез предоставяне на държавни гаранции при ползване на дългосрочни инвестиционни кредити. Друга важна подкрепа за бързото изграждане на базите е предоставянето на отстъпено право на строеж върху държавна или общинска земя и облекчаването на процедурата за промяна статута на земята, ако това се налага. За да се ускори изграждането, оборудването, снижаването цената на базите, може да се разработят и приложат унифицирани модули за събиране, сортиране, пакетиране, съхранение, първична преработка и други, които да се приложат на територията на цялата страна. Подобна държавна политика на енергична и целенасочена помощ е свързана със значителен по размер финансов ресурс. Той може да бъде акумулиран със средства от държавния бюджет, вноски от желаещи да участват в ОП на плодoпроизводители, чрез пренасочване на преки

плащания от ОСП на ЕС за плододаващите култури. Може да се потърси и допълнителна подкрепа от ЕС, което не е невъзможно при добре аргументирана и обоснована теза за ключовия характер на ОП, за промяната на икономическата среда и създаването на условия за ефективно усвояване на договорената с ЕС подкрепа. По предварителни разчети на специалисти - за покриване на страната с бази, обслужващи плодо- и зеленчукопроизводството, ще са необходими около 150 млн. лв. и не повече от 2-3 г. време. Когато базите се утвърдят като опора на плодпроизводителите, а последните развият производството като печаливаща и по-малко рискова дейност, ще бъде възможно и приватизирането на базите, и връщането на изразходвания за тяхното създаване ресурс на държавата.

ЛИТЕРАТУРА

Бумбарова-Начева, Ж. 2006. Проблеми на бюджетното финансиране на земеделието. Икономика и управление на селското стопанство, №5, с. 25-30

Котева, Н., К. Кънева. 2006. Конкурентоспособност на земеделските стопанства при присъединяването на България към ЕС. Икономика и управление на селското стопанство, №5, с. 31-36

Рисина, М. 2006. ОСП на ЕС и бъдещето на българското плодпроизводство. Икономика и управление на селското стопанство, № 5, с. 8-19

Рисина, М. 1997. Оценка на земята и активите в земеделието. Пловдив, с. 148-149

Аграрен доклад на МЗХ - 2004 г., 2005 г., 2006 г., 2007 г.

Преброяване на земеделските стопанства през 2003 г.

The economic effectivity and the capital intensity at fruit-bearing perennial plants

V. VALERIEVA-NECHOVA

Institute of mountain stockbreeding and agriculture – Troyan

(Summary)

The article cover the problems at cultivation on stowberry, raspberry, blackberry and plum in up-

lands of the country and perspective for them development. Of research farms with different statute and capital recourse, exercises four different technology's at cultivation. Of the study is clearly that the problems with utmost for the future development at fruit-growing in the country closely connected with capital intensity, labour-consumption, risky character at the investment and economic effectiveness definitely by index of profitability and average annual rate of returns. Development versions in different valuation of risky and influence of the main factors of effectivity (prises, taxes, casualties of natural calamity, running subsidy by EU CAP). Doing gradation intensity of the factors on index of profitability and spring from hem priorities of the nation politics. Of basis average annual rate of returns making conclusions about investor's interest at all technologies of production.

The research feature is presentation in comparative pain the capital intensity, the riskys and economic effectivity at stowberry, raspberry, blackberry and plum cultivation in uplands of the country. Researched 27 objects location in region Momtana and Lovech. Execution two main technologys - bio and conventional, and at plum - ecospere and intensive ecospere. Development 10 technological versions in depending on density and supporting at soil surface. Inclusion in this research sorts are 14 total. Created alternative versions of effectivity at different valuation of risk and combination of the factors.

Using comperative method, account-constructive method, the method of capital budgetary, discountry cash flow, net present value and index of profitability. The indicators determining comparative effectivity are rate of profitability of basis production expeses and average annual rate of returns on capital. Assignments result from the research and selected methods and indicators – revealing the capital intensity; base right indicators for comparable affectivity and alternative criterion for making conclusions for perspective at the cultures, the technologys, the technological versions and sorts. Developing two extreme versions on effectivity invest. On benchmark of different aspect for risk, the best and the worst combination of main factors determining effectivity invest. Development recommendation for investors and the politics for upsurge the future development at fruit-grouing in the country.

Key words: fruit-grouing, effectivity, investment

Статията е постъпила в редакцията на 5.IV.2012 г.